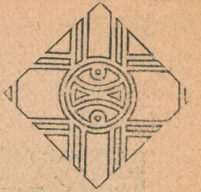

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2 — ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗОРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

„Илустрована Ратна Кроника“ улази у своју трећу серију.

Молимо све досадашње претплатнике, да претплату крешом поште однове, јер ћемо наредни (22-ги) број послати само онима, који претплату обнове.

Овај (21.) број шиљемо многим дружим својим пријатељима, надајући се, да ће се претплатити и да ће се за „Кронику“ иначе заузети.

Новим претплатницима јављамо: да имамо све бројеве од почетка до данас.

Пошто због ванредних прилика на пошти, које су сада престале — многи претплатници прве серије (1—10 св.) нису добили све бројеве, што ћемо им ако се претплате на другу и на трећу серију, послати те бројеве бесплатно и о нашем трошку.

БИТКА НА КУМАНОВУ

10. и 11. октобра 1912. године.

(Свршетак.)

Лепа ведра ноћ, обасјана месецом, није борбу прекидала и све су наше горње три дивизије остале у борби на позицијама целу ноћ између 10. и 11. октобра. Те се ноћи примакле нашој борбеној линији дивизије другог позива: дунавска и тимочка, прва позади нашег левог а друга у позадини нашег десног крила, спремне да сутра у јутру потпомогну наше у одсудној битци, где се имала решавати не само судбина овога рата, већ и судбина опстанка Турака у Европи.

У јутру 11. октобра бој се наставио и битка отпоче у свој јачини својој. По причању оних, који су у битци учествовали, од канонаде топовске се

небо проламало, пушчана ватра није никако престајала, и Турци су се борили са таком жестином да су се наши војници, заморени борбом од 24 часа, једва задржавали на својим позицијама.

Потреба се већ ујутру по-

казала да обе наше дивизије уђу у борбу. Дунавска дивизија ушла је још ујутру а одмах за њом и тимочка. Појачана ватра са наших позиција, које су се сад пружиле од Нагоричана преко железничке пруге, на одстојању више од 15 километара, унела је панику у Турке и они су се почели повлачити ка Скопљу и бежати остављајући топове, муницију, бацајући оружје јер су исто времеено нападнути и армијском нашом коњицом са нашег десног крила, и гоњени ватром удружене пољске артиљерије, којој је дошла у помоћ са нашег десног крила и ватра из градских топова.

Битка је коначно завршена после подне 11. октобра.

10. октобра наших је трупа на положајима у борби било око 70.000 а са придошлим трупама 11. било је око 100.000.

Битка је на Куманову извела у борбене редове с једне и друге стране преко 200.000,

Српска војска у Битољу иде по бадњак

Српски војници у Битољу припремају божићну печеницу

и она, и по броју, и по интензивности, долази у ред првих битака на Балкану.

У нашој је војсци пало рањених и мртвих до 3000. Међу мртвим и рањеним је велики број официра, команданата пукова и батаљона, што је доказ и храброг држања наше војске и јаке интензивне борбе вођене код Куманова. Губитци су Турака 8000 мртвих и рањених, поред речених већ огромних губитака у артиљерији, муницији и провијанту.

Положаји, које су Турци имали, били су готово природно утврђени.

Велики брисани простори, преко којих су наше трупе наступале, постали су безопасни услед снажног дејства наше артиљерије, која је ућуткала дејство њихових топова и десетковала њихову пешадију. После свршене битке 11. октобра, у Турака је настала дерута, јер су били извели све код Куманова, не остављајући у позадини ништа. Турска војска, које је било преко 90.000 са Арнаутима, састављена је била из три корпуса са по две дивизије, стрељачких пукова и Арнаута. Саломљени се Турци нису имали кад искупити у Скопљу, јер је била њихова војска гоњена под свежим утисцима страшног пораза и слома код Куманова. Коман-

данти турске војске, три корпуса: скопљанског, битољског и солунског, Фети-паша, Кара Саид-паша и Цавид-паша, који су бранили Куманово, нису дошли ни са по пет хиљада људи у Скопље, јер су их већ уз пут многи војници напустили, Арнаути побегли својим кућама и свега толико остало, колико се могло држати дејством дисциплине, у колико се опажају трагови њени после једног великог слома.

Успеху овог дрског покушаја и плана турских команданата да одсудну битку даду код Куманова, оскудевала је једна главна ствар: способност да се од идеје пређе у делс. Немогућност извођења идеје је била у заморним војницима, довољно снабденим храном и осталим потребама војним. Како је сва војска вардарска избачена на најудаљенију тачку од њеног базиса, и остављена била без икакве позадине, после првог неуспеха и пораза, какав је био на Куманову, војска је као каквом невиђеном силом, ишчезла за неколико дана са лица земље.

Заморне турске трупе мало су се задржале у Скопљу, јер су већ 13. нешто железницом а нешто путем, у највећем нeredу побегле из Скопља, остављајући га српској војсци, која је већ сва спремна за нове бо-

јеве и битке била пред самим градом.

Од турске војске, која је бројала 90.000 низама, редифа и Арнаута, после неколико дана, није остало ни 15.000 људи. У самом Скопљу је велики број официра турских напустио своје трупе, збацио са себе униформу, да би се у цивилу сакрио од наших власти, које су у своје руке одмах узеле управу над Скопљем. Војска се турска повлачила у три правца: ка Тетову, Битољу и Велесу, неспособна да игде прими битку какву са нашом војском, која их је у стопу гонила. Нешто од глади, највише услед панике, турска је војска све мања бивала, што се даље одмицала од Скопља, и од свакога корпуса после кратког времена није остало ни по два табора. На бојном пољу, код Куманова, на путу од Куманова до Скопља и у самом Скопљу, Турци су оставили сву артиљерију своју, изгубили готово три артиљеријска пука и остали без топова. Трупе, које су бежале преко Овчјег Поља, ка Велесу, бацале су одело, оружје и бежале у планине са својим старешинама, а већим делом без њих. Оваква војска даље за нас није била никакав отпор. После кумановске битке, где је вардарска турска армија срушена и уништена, за нас је настао само период окупирања у коме смо се могли срести са нерегуларним одељењима Турака, која ни каква препона нису била за нас и наше даље продирање у Македонију. У овом великом савезничком рату на Балкану победа код Куманова унела је храбрости и уверење о победи код наших савезника. Малаксалост и паника, пронета кроз Македонију и Албанију, разбијеним турским корпусима, убрзаће свршетак овог великог рата и кроз неколико недеља неће ни једна тачка на Балкану бити у рукама Турака.

Тако ће се свршити једна владавина, која је варварски завојевала најлепше крајеве у Европи, и из ових победа наших и савезничких отпочеће нова епоха културе и цивилизације.

К. Стојановић.

БИТКА ПРЕД БИТОЉЕМ

Господин Генчић послао је „Трибуни“ пре свршене битке овај извештај:

„4. новембра, доцкан сам се вратио с бојног поља у Прилеп. Пошто сам 3. новембра преноћио у селу Тополчанима, био сам у могућности да изиђем на позиције које је заузела српска војска код Зекерја Пертилап. Ово се место налази на осам километара пред Битољем, и одатле се врло лепо могло пратити развијање борбе.

Турска војска, одступајући испред српске која је наступала од Прилепа, била је 2. новембра на бочним позицијама пред Битољем на висовима код села Дрвеника, Стари Србуаца, Беранаца, Црновиља, Могила. Пошто су их Срби отерали с ових позиција, Турци су 3. новембра прешли на ону страну Црне реке, и испред самог Битоља заузели одличне позиције на висовима изнад села Кукуречани, Рачани, Крклин и Оризари. Ове позиције доминирају простором преко кога српска војска мора да пролази, а уз то су у исто време брањене и Црном Реком која је, благодарећи великим кишама, преплавила целу пелагониску равницу. Због тога је српска војска принуђена да се креће искључиво по поквареном и с обе стране преплављеноме друму.

Трећег новембра један део турске војске, под заштитом артилерије, покушао је продирање према селу Новаци, у намери, да заузме мост. Турке је одбила српска коњица и дунавска дивизија, које су благовремено заузеле ову важну тачку.

Другог и трећег новембра велики део турске силе ставио се у покрет, у намери, да се пробије према Ресну и Охриду. Али ове Турке су пресрели други позив моравске дивизије и први коњички пук, који су наступали од Демир-Хисара. Ова наша војска већ три дана води с Турцима крваву борбу и без обзира на готово непроходне планинске крајеве, нашим је испало за руком, да Турке натерају на пут, одакле су и пошли, гонећи их према Битољу. У овим биткама наши су заробили један турски батаљон и запленили два брдска топа и једну батерију пољских топова.

Четвртог новембра, од ране зоре отпочела је борба на целој линији десног крила српске војске, одакле наступа други позив моравске дивизије. Цело дана се водила жестока пешачка борба уз непрекидно дејство митраљеза. Турци се постепено повлаче према Битољу, дајући јак отпор другоме позиву моравске дивизије, који их гони и који се сјединио с првим позивом исте дивизије.

На центру се целога дана до касно у ноћ водила јака артиљеријска борба, пошто пешадија услед изливања реке није могла дејствовати. Турска артиљерија је била на пози-

цијама изнад села Кукуречани и Оризјари. Турци су нишанили, али ипак нису причињавали велике штете нашој војсци. После подне су Турци понова покушали да освоје Ћуприју код Новака, али су били одбијени.

Главномандујући прве армије, престолонаследник Александар, јуче се целога дана налазио на позицијама код Зекерја Пертилап. Присуство престолонаследниково у првим редовима војске утиче ванредно на војнике, који појимају да ће узимањем Битоља рат бити завршен. Наши војници, без обзира на рђаво време, тешке положаје а и приличну оскудицу, јуре напред. Да се река није излила, благодарећи сјајној акцији наше пешадије, Битољ би већ био освојен. У осталом та га судбина неће мимоићи. Концентрична акција српске војске све га тешње опасује гвозденим прстеном. Чим се сједине две моравске дивизије с дринском на Битољ ће се извршити јуриш. Јуче је српска војска зановила на позицијама. У Прилипу се чује јака топовска грмљава која је од ране зоре почела са стране Битоља. По причању мештана у Битољу има седамдесет хиљада Турака, који су ту прикупили сву своју војску из

Бадњи дан у Битољу

Охрида, Ресна и Скопља и на тај начин појачали битолски гарнизон. Судаћи по жестокоме отпору, који даје турска војска, ови ће подаци бити истинити.

ТУРСКА ЗВЕРСТВА

— Један чланак париског публицисте Шарла Лоазоа —

Шарл Лоазо, угледни париски политички писац и велики пријатељ Словена, написао је у једном од последњих бројева париског „Пти Журнала“ чланак, у коме праведно заступа балканске народе од незаслужених прекора и речито излаже праве узроке данашњег рата. У време, када један део париске штампе, под притиском берзанских пацифиста, игра према ружну улугу, када барон де Констан пише увредљива писма краљу Николи и Пијер Лоти глорифокује турски режим, чланак Шарла Лоазоа заслужује нарочиту пажњу.

У толико пре, што су у њему изложена страшна факта, која ауторово убеђење морају да пренесу на сваког читаоца.

Шарл Лоазо пише:

У колико човек дубље уђе у проучавање сукоба који је избио на Балкану, у толико даље од помисли, да су балканске државе заратиле само зато, да би добиле неколико хиљада квадратних километара.

Та жеља је имала сасвим споредно место у мотивима, који су нагнали балканске државе на рат. Данашњи поход на отоманско царство има све одлике једног народног рата, рата за убеђења. Он је постао експлозијом гнева угњетених против угњетача.

Треба знати да у Турској, у којој живе становници српске, бугарске и грчке народности, влада ђуд власти. Ако је у питању порез, сваки хришћанин ће увек бити крив. У опште, о моралним и материјалним интересима хришћанског становништва нико не води рачуна.

За хришћанина су сви путеви затворени. Док су били старотурци, хришћани нису служили војску; плаћали су скупу војницу. Данас они имају приступа у војску, али само зато да их тамо дивљачки муче.

Под таквим условима хришћани заузимају у отоманском царству положај нижих створова. Али сва њихова несрећа не остаје у томе, што претрпе редовно од злоупотреба. Када с времена на време, из буди каквих узрока, код турског становништва букне муслимански фанатизам, тада више не може бити речи о злоупотребама: тада настају злочини. У тим часовима, код Турчина се жеља за убијањем

претвори у болест. И онда није никакво чудо што се тада код јавног мишљења независних земаља, чији сународници гину, побуне сва племенита осећања.

Немогућно би било израчунати број најгрознијих зверстава, која су за последњих педесет година површена на самим границама Србије, Бугарске, Црне Горе и Грчке.

Свет се зачудио што је Црна Гора, заративши, расула своју малу војску низ целу своју границу. Међутим, то је сасвим јасно: она је то учинила, што су је са свих страна призивали у помоћ. Од јула месеца ове године, са свих страна око црногорске границе беже у Црну Гору читаве гомиле једног становништва: осакаћени људи и жене нејач. Црногорци су имали само да том становништву раздаду пушке, па да добију читаву бунтовничку војску.

Док сам био на Цетињу, имао сам прилике да видим једног Србина, неког Пантелејмона Константиновића, коме су Турци одсекли језик. Његова породица доста имућна, живела је у Новопазарском Санџаку. Једнога дана, упали су Турци, међу којима је било војника, у његову кућу, испретурали су све, тражећи новац. Отац није хтео дати они га закољу. Изгину и браћа и сестре, неко под ножем, неко под ударцима. Њему самом један Турчин кљештима извуче језик; други Турчин му одсече језик маказама. На месец дана пред рат, ја сам имао у рукама извештаје из пограничних црногорских места о турским зверствима. Сви су ти извештаји у своје време саопштени представницима великих сила. Ту су забележена тачно, из дана у дан, све убиства, силовања, мучења извршена над околним црногорским становништвом. У околини Берана, на пример, да би угушили мали устанак, Турци гнусно сакате жене и децу. У

Од српске војске заробљени турски топови код Битоља

околини Белог Поља, једна турска банда упада у једну кућу и тражи да једе. Укућани им даду, али после плашљиво затраже да им се плати. Турци онда вежу домаћина и одведу у ближњу караулу. Тамо га на мртво име испребијају. Из тих докумената, из тих војнички концизних извештаја, човеку се чини као да задише воља крви. Шта ли ће у тим земљама да се догађа сада, када Турци имају прилике да своја зверства назову ратним мерама!

БИТКА КОД КИЧЕВА

О битци код Кичева стигао је из Скопља у Београд овај службени извештај:

„Код Кичева покушали су Турци да даду отпора нашој војсци. Пред Кичевом било је турске војске на 20 батаљона са 20 топова, а свуда по висовима било је много Арнаута. Турци су држали готово насавладљиве позиције на потпуном планинском терену и на висовима од преко 1000 метара. Први дан борбе није донео никаква решиња. Сутра дан наше трупе, под командом пук. Милована Недића, отпочеле су напад и добро напредовале. Поред свих теренских тешкоћа и непријатељске упорне одбране борбу је решила једна колона коју је водио ђенералштабни мајор Марић и која је успела да за пола сата раније од Турака заузму доминирајући вис Јаворац и да заобиђе турско лево крило. услед тога Турци су у највећем нереду одступали к Битољу, остављајући на бојишту много мртвих и рањених. Са наше стране има око 250 које погинулих које рањених.

ПРИЗРЕН

Др. А. Велић.

(Изашло у београдској „Политици“).

Ово необично место по положају, испод Шаре а на великом путу ка Јадранском мору — изабрао је цар

Душан за своју мирну и тиху, интимну резиденцију. Велики државничка дела он је, у сјају и шуму, прокламовао у Скопљу, а у Призрену је дизао свој двор и манастир. У томе манастиру — Св. Архангела Михаила — он је и сахрањен. Успомена на то сачувала нам се у старим хроникама и летописима, јер одавно већ нема ни тог манастира ни царева тела. Рука варварска претворила је цареву задужбину, некад славну и богату, у рпу камења, а царев прах разнео је ветар на све четири стране.

Па ипак никада можда није нам умни цар био ближи, није нам био сроднији него у овим временима. Ако је машта српских ратника, по сродности догађаја, стварала себи вође из старих времена, негде у облацима пред њом се из свога некадашњег гроба, испод Шаре, морала подићи грандиозна фигура великог српског владоаца.

Цара Душана запамтио је српски народ по слави и сјају, по његову царству и снази српске државе у то време. Али народна машта тако богата и тако силна, није искитила овог српског великана оним сјајним украсима којим је на хиљаду начина китила своје љубимце. Његов лик, гледан кроз призму векова, оцртан у песми народној, није добио оне митске размере као хероји косовске епопеје или Краљевић Марко. Он је и ту остао оно што је био у стварности; а ако ипак изгледа да је он својим растом надвисио историску личност, то је зато што је он у ствари био велики.

Цео рад цара Душана могао је изгледати тадашњем друштву нејасан, а народу чак и загонетан. Зашто српски цар да жели да постане цар Срба и Грка, зашто да ломи и своју и народну снагу о грчке тврђаве које, и после заузећа треба бранити од Грка и у граду и изван града? Нашто то-

лико угледање на Византију, која је пропадала и која је мучно јечала под домаћим раздорима?

Такво схватање можда је и учинило да велики цар не добије оно место у галерији народних витеза које заслужује, јер су његови државнички погледи били израз једног срећеног и дубоког духа који није могао рачунати на пуно разумевање широких савремених му маса. Њихов значај и домаћај имала је да покаже будућност.

И будућност је показала да је план Душанов био заиста велики и достојан великих жртава. Византија, културна и велика, пропадала је све више. У њеном суседству појављивала се велика османлијска сила која је већ почела прелазити на Балкан. Погледи Душанови били су управљени, као данас савезничке војске, на Солун и Цариград. Он је осећао да се само одатле може сачувати слобода хришћанских народа и византинске културе.

Као познавалац византинске културе, он је високо ценио у њој све, што је било добро; као први сусед Византије, он је знао све њене политичке недаће и све њено расуло. И у њему је постепено сазревао план да се стави на чело и Србима и Грцима, и да тако, као цар Срба и Грка, учини оно, што према Турцима не би били кадри учинити сваки од њих понаособ. Његово поштовање византинске културе и остављање унутрашњег уређења у грчким варошима које је узимао — представљали су довољно сведочанство да је српско-грчко царство требало да значи унију Србије и Византије, а не подвлашћење Грка под српску власт. По грчким се градовима образавала већ странка српског цара, која му је и олакшавала по неко освојење; али се ипак требало борити против тадашњих управљача и

Српска комора пред Битољем

Ноћни јуриш црногорских соколова на утврђени Тарабош пред Скадром

претенданата византинских. Српска царска војска била је већ пред Солуном.

Цар Душан је све урадио да оправда своју политику великих размера и дубоког схваћања. Подигао је дотадању краљевину на царство, а архиепископију на степен независне, од грчке цркве, истина, тада још непризнате, патријаршије.

Окружен својом властелом великом и малом, својим деспотима, севастократорима и ћесарима, храбри се цар спремао на нова дела. Сав тај сјај, све богатство које је обилно расипао манастирима и пријатељима својима, сав углед који је гледао да задобије и далеко изван свога народа — све је то било средство, да се достигну његови крајњи смерови. И заиста, моћни цар Карло IV. чешки краљ, изјавио му је своје пријатељство, обе трговачке републике и малена дубровачка, и велика и богата млетачка, отимале су се о његову љубав, а римски папа Иноћентије VI. био је готов да га назове вођом против Турака и да му засведочи своју наклоност.

Али услед овог рада, и дипломатског и војничког, цар Срба и Грка, неизвршивши потпуно и први део свога задатка умро је, у војничком логору у 48. години живота (1355. г.) однесавши у гроб своју велику мисију...

Његово дело нису прихватили његови последници. Они су ослабљени унутрашњим незгодама, оставили да Османлије њима огласе рат и пођу напред. Цар Душан је друкчије мислио...

И тек сада, после неколико векова његов је план остварен. Удружене хришћанске државе, под савременом формом, у име културе и слободе својих сународника, послале су своју војску под Солун и Цариград. И сада, као и пре толико векова, јасно се осећа да ће на Балкану Турске нестати тек онда када у тим градовима буде јака хришћанска управа.

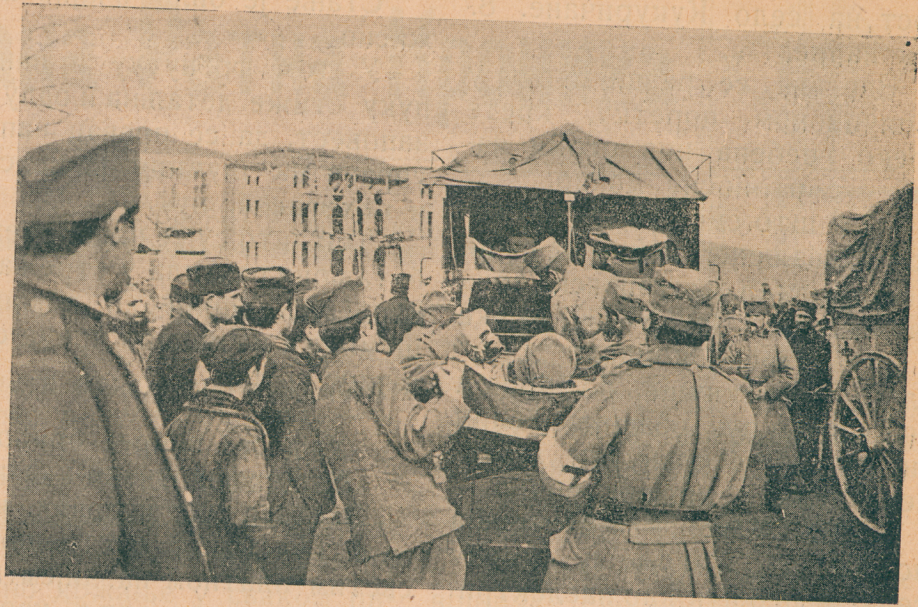
ЈУРИШ

— Успомене из рата. —

Последњи дан из битолске битке.

Још јутарњи сутон није ишчекао нити се густа магла дигла из мочарне равнице реке Шемнице, а топовски пуцњи са грактањем пушчане и митраљеске паљбе, орили су се широком и мокром долином.

Разноврсни звуци ватреног оружја брујали су и пиштали као раштимовани блехани ин-

Пренос рањеника из Битоља у Београд

струменти објављујући продужење напада храбре дринске дивизије на село Кукуручане.

Наш пук, који на главном друму за Битољ штитио градску и пољску артилерију, то јутро доби наређење да се повуче из борбеног поретка и одмах крене у десно као појачање дринској дивизији. Преко високих и стрмих јаруга, и ако уморан и малаксао од тешких маршева и непроспаваних ноћи, журно је грабио уз голи крш у помоћ храброј дивизији.

Свуда око нас пролазили су у трку коњаници разносећи наредбе. Лево и десно, с великим напорима али са пуно воље, ознојени пешаци помоћу дебелих конопца спуштали су и извлачили топове из дубоких урвина. Звек и лупа тешког лафета о оштро камење одјекивало је преко стрме и голе косе.

Лако рањени војници који су, ослањајући се о своју пушку, лагано корачали на превижалишта; болничари са упртим носилима из којих допираху болни јауци, јека околних брда од ватреног оружја давали су слику тешког и очајног напада у долини реке Шемнице.

Пред самом долином у једној јарузи наш пук се заустави са наређењем да се ту прикупи и чека на даље заповести.

Иза гребена на даљини топомета, тамо у дну мочарне долине с оне стране реке гледасмо село Кукуручан. Из ровова са предње ивице села преко зидова, из прозора крајњих кућа сипала је виšekратна ватра турске пешадије; док са виса изнад села грували су топови шибајући целу мочар преко које је храбри IV. пук, газећи блато дубоко до колена дрско али лагано продирао напред.

Западно од села преко реке, развејани у кратке испреламане стрељачке линије, верали су се и остали пукови дивизије уз стрме и испресебане косе под јаком непријатељском ватром.

Ватрена хука смртоносног оружја проламала је ваздух; околна брда јечала су; док је долина сва дрхтала од силног треса.

За све то време стајао је на гребену јаруге дивизијски штаб посматрајући борбу која је у долини беснила.

Тек што се пук прикупио и ставио у очекујући поредак, а наш командант пука већ је примао заповести од главног команданта...

Лепо и јасно чули смо речи седог и храброг ђенерала:

— „Але! добро је! Правац

претенданата византинских. Српска царска војска била је већ пред Солуном.

Цар Душан је све урадио да осправда своју политику великих размера и дубоког схваћања. Подигао је дотадању краљевину на царство, а архијепископију на степен независне, од грчке цркве, истина, тада још непризнате, патријаршије.

Окружен својом властелом великом и малом, својим деспотима, севастократорима и ћесарима, храбри се цар спремао на нова дела. Сав тај сјај, све богатство које је обилно расипао манастирима и пријатељима својима, сав углед који је гледао да задобије и далеко изван свога народа — све је то било средство, да се достигну његови крајњи смерови. И заиста, моћни цар Карло IV. чешки краљ, изјавио му је своје пријатељство, обе трговачке републике и малена дубровачка, и велика и богата млетачка, отимале су се о његову љубав, а римски папа Иноћенлије VI. био је готов да га назове вођом против Турака и да му засведочи своју наклоност.

Али услед овог рада, и дипломатског и војничког, цар Срба и Грка, неизвршивши потпуно и први део свога задатка умро је, у војничком логору у 48. години живота (1355. г.) однесавши у гроб своју велику мисију...

Његово дело нису прихватили његови последници. Они су ослабљени унутрашњим незгодама, оставили да Османлије њима огласе рат и пођу напред. Цар Душан је друкчије мислио...

И тек сада, после неколико векова његов је план остварен. Удружене хришћанске државе, под савременом формом, у име културе и слободе својих сународника, послале су своју војску под Солун и Цариград. И сада, као и пре толико векова, јасно се осећа да ће на Балкану Турске нестати тек онда када у тим градовима буде јака хришћанска управа.

ЈУРИШ

— Упомене из рата. —

Последњи дан из битолске битке.

Још југарњи сутон није ишчезао нити се густа магла дигла из мочарне равнице реке Шемнице, а топовски пуцњи са грактањем пушчане и митраљеске паљбе, орили су се широком и мокром долином.

Разноврсни звуци ватреног оружја брујали су и пиштали као раштимовани блехани ин-

Пренос рањеника из Битоља у Београд

струменти објављујући продужење напада храбре дринске дивизије на село Кукуричане.

Наш пук, који на главном друму за Битољ штитио градску и пољску артилерију, то јутро доби наређење да се повуче из борбеног поретка и одмах крене у десно као појачање дринској дивизији. Преко високих и стрмих јаруга, и ако уморан и малаксао од тешких маршева и непреспаваних ноћи, журно је грабио уз голи крш у помоћ храброј дивизији.

Свуда око нас пролазили су у трку коњаници разносећи наредбе. Лево и десно, с великим напорима али са пуно воље, ознојени пешаци помоћу дебелих конопца спуштали су и извлачили топове из дубоких урвина. Звек и лупа тешког лафета о оштро камење одјекивало је преко стрме и голе косе.

Лако рањени војници који су, ослањајући се о своју пушку, лагано корачали на превисалишта; болничари са упртим носилима из којих допираху болни јауци, јака околних брда од ватреног оружја давали су слику тешког и очајног напада у долини реке Шемнице.

Пред самом долином у једној јарузи наш пук се заустави са наређењем да се ту прикупи и чека на даље заповести.

Иза гребена на даљини топомета, тамо у дну мочарне долине с оне стране реке гледасмо село Кукуричан. Из ровова са предње ивице села преко зидова, из прозора крајњих кућа сипала је вишекратна ватра турске пешадије; док са виса изнад села грували су топови шибајући целу мочар преко које је храбри IV. пук, газећи блато дубоко до колена дрско али лагано продирао напред.

Западно од села преко реке, развејани у кратке испреламане стрељачке линије, верали су се и остали пукови дивизије уз стрме и испресецане косе под јаком непријатељском ватром.

Ватрена хука смртоносног оружја проламала је ваздух; околна брда јечала су; док је долина сва дрхтала од силног треса.

За све то време стајао је на гребену јаруге дивизијски штаб посматрајући борбу која је у долини беснила.

Тек што се пук прикупио и ставио у очекујући поредак, а наш командант пука већ је примао заповести од главног команданта...

Лепо и јасно чули смо речи седог и храброг ђенерала:

— „Але! добро је! Правац

мост на село Кукуручане. 8. пук напред!"...

Застава се разви и пук у еволуционом поретку, крете преко гребена низ стрми нагиб у смртоносну мочар.

Тек што смо стигли до једног разваљеног моста на реци а непријатељска топовска зрна записаше. Звуци пиштаљке и командирске команле „стој“ „лези!“ одјекнуше по бојном пољу и цео пук обавијен белим димом од распрнутих шрапнела леже у каљаву мочар.

Одмах и наша артиљерија позади нас загрме у правцу села, и цео пук као наелектрисан понова скочи и у скоковима наступаше напред газећи преко разливене реке.

Десно и далеко од нас одмицали су и даље остали пукови у ретким стрељачким стројевима рокирајући полу-десно у тежњи да се дочепају највише коте, док на левом крилу према селу Кукуручане у отвореној и чистој морачи усамљен IV. пук прострт по земљи стењао је од силне челичне кише која је бљувала са ивице села.

По кад кад предњи делови храброг пука трчећи у пола одмицали су у кратким скоковима напред, али незнатно и врло споро, јер су из предњих кућа прикривени митраљежи сипали паклену ватру заустављајући и газећи животе храбрих људи.

Стање је било очајно и ужадно...

У том тренутку и нашем пуку стиже детаљна и одлучна заповест, да се правац напада управи на шумицу више села и помогне 4. пук.

Тек што су се наши предњи батаљони развили у стрељачки строј и допрли до подножја шумице а из мочари према селу цикну труба:

— Тра! та! та!..

Хајд сад напред браћо

„Хајте сви јунаци..“

Застава се исправи и — ... 4. пук крвав и страشان са светим платном на чијем врху сијаше златно копље, као ван себе од гњева јурну...

— Ура! Ура!..

Проломи се небо.

Земља задрхта од страховите експлозије пешачких бомби... Кроз црни дим засијаше оштри и светли бајонети и...

Борбени ланац поганих скокова сав раздробљен прште...

— Алах! Алах!..

Зајеца загушљив и смрдљив ваздух...

— Ура! Ура! Ура!..

Орила се урнебесна и победоносна вика разјарених Ужичана кроз рушевине села, а у паничном страху уз косу више села бежали су разбијени остаци побеђеног непријатеља. Лагано се све умири.

Око нас завладала је убрзо ноћ и дубока тишина; само над

селом сијало је небо црвено као крв од високих пламенова који су се дизали и запаљених оушевина.

* * *

Сутра у зору наш пук маршовао је за освојени Битољ.

На све стране лжале су непокретне и укочене лешине, мамећи орлушине, које су кричући лебделе над крвавим разбојиштем

Маса изгладнелих паса из запаљених и напуштених села крадљиво су се шуњали преко бојног поља, чекајући одлазак наших колона, да би се бацили на масан мрс...

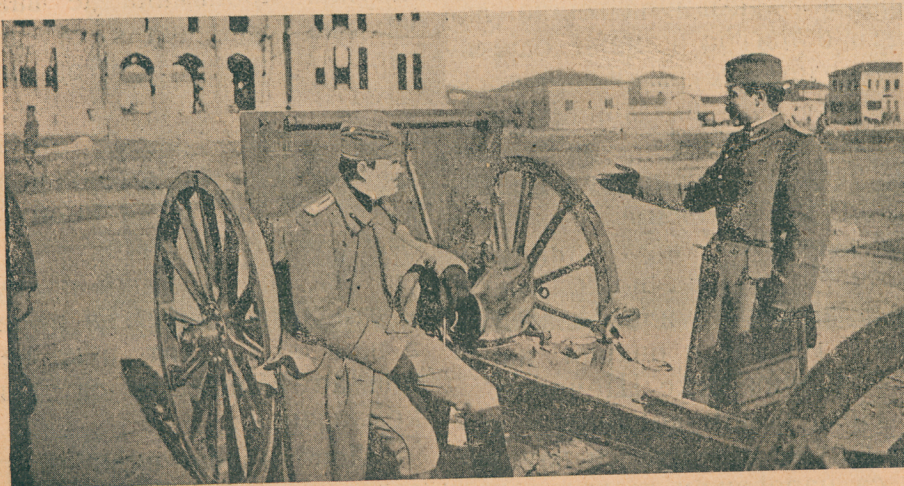
По целој турској позицији зијали су топови, али мртво и укочено. Изврнуте капе, раздробљене коњске лешине и дубоке рупе од удара експлозивних пројектила, давали су слику пустоши и несреће турске царевине.

Дан је био леп и ведар. Сунце велико и црвено грејало је својим топлим зрацима мокру и крваву земљу. Са битолских цркава допирали су звуци звона, који су се треперећи кроз загрејан и чист ваздух губили далеко у даљини, носећи радосну слободу хришћанима, а преко разбојишта поносно са уздигнутом главом 4. пук у пуном сјају оде далеко — за Флорину...

Београдска „Штампа“

ЗАПИСИ

— [Погинуо српски борац Херцеговац.] Ових дана погинуо је јуначки борећи се под Скадром Обрен Рњез из Фојнице код Гацка. Покојни Обрен играо је улогу 1875, 1876, 1877 у борби против Турака уз остале виђеније народне борце. Кад је била окупација, оде у Црну Гору, али се опет врати у своју отаџбину. Бурне 1882. године опет отиде у Црну Гору и ту је био све до смрти. У Црној Гори био је врло омиљен и угледан, те је био народни посланик и председник општине. Покој му души!

Једини српски топ оштећен турском гранатом код Битоља